

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I	6
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку комунікативної діяльності	6
1.2. Розвиток комунікативної діяльності молодших школярів із типовим розвитком	19
1.3. Особливості комунікативної діяльності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку	30
Висновок до I розділу.....	43
РОЗДІЛ II	44
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	44
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження	44
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	51
2.3. Програма роботи з удосконалення навичок комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку	62
Висновок до II розділу	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Відповідно до концепції Державного стандарту спеціальної освіти дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку провідною ідеєю сучасної школи є виховання соціально активних членів суспільства, здатних ефективно налагоджувати взаєностосунки з оточуючими. Відтак, створюються оптимальні умови для розвитку соціальної зрілості кожної особистості шляхом формування комунікативної діяльності, необхідні для повноцінного спілкування.

Потреба у комунікативній діяльності є однією із первинних потреб дитини. Вона розвивається від простих форм (потреба в емоційному контакті) до більш складних (співробітництво). Діти молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку більшою мірою, ніж їхні однолітки з типовим розвитком, відчувають труднощі у спілкуванні. Це пояснюється цілою низкою причин. Істотне значення мають знижена активність пізнавальних процесів, що веде до затримки формування системи знань про оточуючий світ та інших людей, а також недостатня сформованість мотивації, інтересів, вольових і моральних якостей, обмеження соціальних контактів. Емоції дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку відрізняються недостатньою диференційованістю, нестабільністю, різкими перепадами настрою, що впливає на всі форми соціальних контактів з оточуючими людьми.

У теоретичних і методичних працях українських науковців, присвячених питанням корекційної роботи із дітьми з особливими освітніми потребами, знаходять відображення чимало аспектів цієї складної проблеми (праці Л. Вавіної, І. Єременка, Г. Мерсіянової, М. Савченко, В. Синьова, Є. Соботович, Н. Стадненко, О. Хохліної, М. Шеремет).

Проблема формування комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку в процесі шкільного навчання залишається актуальною, адже для даної категорії дітей важливий не тільки сам процес участі у комунікативній діяльності, але й розуміння

ситуації, за якої він відбувається. Рівень розвитку комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку вимагає від корекційної освіти більш детального вивчення та розробки нових засобів удосконалення рівня комунікативної діяльності цієї категорії дітей.

У зв'язку з цим набувають актуальності питання вивчення особливостей комунікативної діяльності дітей з порушеннями розумового розвитку молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: вивчити особливості комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми формування та розвитку комунікативної діяльності.
2. Вивчити особливості комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з типовим розвитком та з порушеннями розумового розвитку.
3. Визначити рівень розвитку сформованості комунікативної діяльності молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.
4. Здійснити порівняльну характеристику рівнів розвитку комунікативної діяльності дітей з типовим розвитком та дітей з порушеннями розумового розвитку молодшого шкільного віку.
5. Розробити програму роботи з удосконалення навичок комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

Об'єкт дослідження: комунікативна діяльність учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: особливості розвитку комунікативної діяльності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури; *емпіричні:* констатувальний експеримент з метою дослідження рівнів розвитку комунікативної діяльності

молодших школярів з типовим розвитком та з порушеннями розумового розвитку, спостереження, бесіда, аналіз шкільної документації; *статистичні*: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Елементи наукової новизни: узагальнено теоретичні відомості стосовно особливостей дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку; виявлено рівень розвитку комунікативних навичок молодших школярів з порушеннями розумового розвитку; здійснено порівняльний аналіз рівнів комунікативного розвитку учнів молодшого шкільного віку з типовим розвитком та з порушеннями розумового розвитку; розроблено програму роботи з удосконалення навичок комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

Практична значущість: результати дослідження можуть бути використані корекційними педагогами, логопедами та психологами у роботі із дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку спеціальних, загальноосвітніх та інклюзивних навчальних закладів.

Експериментальна база: Ізяславська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів Хмельницької обласної ради.

Апробація роботи відбувалася на I Всеукраїнському (з міжнародною участю) науково-практичному студенському форумі «Розвиток спеціальної освіти: студенський формат» (м. Кам'янець-Подільський, 2017 р). Результати дослідження відображено у 1 публікації.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. У роботі вміщено 4 таблиці, 2 рисунки. Основний зміст роботи викладено на 83 сторінках.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Комунікативна діяльність – це процес обміну інформації, який відбувається між двома і більше особами та може супроводжуватися за допомогою вербальних і невербальних методів, з метою отримання та передавання інформації.

2. Визначено, що у дітей з типовим розвитком процес формування та розвитку комунікативної діяльності відбувається без особливих труднощів, Ці діти охоче йдуть на контакт, використовують речення складні, поширені, логічно правильні, можуть пояснити та переказати зміст прочитаного, у них не виникає труднощів із побудовою речень та оповідань

3. З'ясовано, що особливостями комунікативної діяльності дітей з порушеннями розумового розвитку є: відсутність бажання йти на контакт, неадекватна поведінка (ходіння по кабінету, надмірна жестикуляція), нечасті прояви агресії, закритість, занижена самооцінка дітей, відсутність інтересу дитини до заняття, виразні ознаки негативізму. Для них характерним є недостатнє розуміння зверненого мовлення, труднощі виконання доручень та завдань, обмеженість словника, неточність використання значення слів, порушення семантичних полів слів, наявність у лексиці беззмістовних слів, у словнику мало слів, які мають узагальнююче значення, учні не можуть назвати слово, яке використовують для позначення дій.

4. Здійснивши порівняльний аналіз рівнів сформованості комунікативної діяльності, нами з'ясовано, що у дітей з типовим розвитком переважає високий рівень (55%): ці діти використовували складні поширені речення, правильно та логічно будували розповідь-опис, проявили вміння підтримувати діалог, використовували наочність лише за змістом завдання. Середній рівень визначено у 40% дітей, які використовували складні поширені речення, правильно та логічно будували розповідь-опис, проявили вміння підтримувати діалог, частіше користувалися наочністю, низький

рівень визначено у 5% дітей, які використовували непоширені речення, розповідь їх була беззмістовною, вони підтримували діалог на рівні запитання-відповідь, постійно потребували підтримки.

У дітей з порушеннями розумового розвитку переважає середній рівень (50 %): діти використовували прості непоширені речення, підтримували діалог на рівні запитання-відповідь, будували розповідь окремими реченнями, які не пов'язані між собою, постійно потребували підтримки; та низький рівень (50 %): діти не змогли самостійно виконати жодного завдання, речення прості, логічно непов'язані між собою, не продемонстрували уміння підтримувати діалог, високий рівень не визначений у жодної дитини.

5. Розроблено програму з удосконалення навичок комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку яка містить: умови, що сприяють удосконаленню навичок комунікативної діяльності; визначено зміст спеціальних занять; запропоновано методику проведення занять з розвитку комунікативної діяльності; описано методи і прийоми навчання; представлено основні напрямки методичної роботи з розвитку комунікативної діяльності; запропоновані методичні рекомендації для батьків, педагогів та психологів.

6. Запропоновані матеріали можуть бути використані у роботі корекційних педагогів, логопедів та психологів у роботі із дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку спеціальних, загальноосвітніх та інклюзивних навчальних закладів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів поставленої проблеми. Перспективним напрямком дослідження є апробація та впровадження програми роботи з удосконалення навичок комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский – М. : Педагогика, 1982. – 182 с.
2. Буфетов Н. М. Нравственное воспитание во вспомогательной школе / Н. М. Буфетов. – Алма-Ата: Мектеп, 1988. – 88 с.
3. Буянов М.Л. Ребенок из неблагополучной семьи: Записки детского психиатра: Книга для учителей и родителей / М.Л. Буянов. – М.: Просвещение, 1988. – 207 с.
4. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
6. Виноградова А.Д. Практикум по психологии умственноотсталого ребёнка. – М.: Просвещение, 1985. – 30с.
7. Власова Т.А. Знание особенностей дефекта – важнейшее условие улучшения учебно-воспитательной работы с аномальными детьми // Дефектология. - 1979. – №3. – С.10 - 18.
8. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В. В. Воронковой. – М. : Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
9. Воспитательная работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей и воспитателей. (Из опыта работы) / Под ред. В. Ф. Мачихиной. – М.: Просвещение, 1980. – 62 с.
10. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. – М. : АПН РСФСР, 1971. – 189 с.
11. Генинг М.Г. Обучение дошкольников правильной речи. / М.Г. Генинг. – Чебоксары: МКМ, 1980. – 167с.
12. Гнездилов М.Ф. Развитие устной речи умственно отсталых школьников. – М. – Л.: Учпедгиз, 1977. – 136 с.

13. Гришвина А.В. Игры – занятия с детьми раннего возраста с нарушениями умственного и речевого развития (из опыта работы) / А.В. Гришвина. – М.: Знание, 1988. – 185с.
14. Данилкина Г.И. Об изменении содержания усных связных высказываний учащихся младших классов вспомогательной школы / Г.И. Данилкина // Шестая научная сессия по дефектологии. – М.: Педагогика, 1971.– С.37-42.
15. Доника В.Ф. Логопедическая работа при обучении грамоте / В.Ф. Доника // Начальная школа. – 1990.–№ 7. – С. 18-22.
16. Есечко Л.Б. Формирование правильного слогового состава слова в произношении детей с общим недоразвитием речи в подготовительном классе / Л.Б. Есечко // Дефектология. –1974. –№3. – С. 32-38.
17. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. / И.Г. Еременко. – К.: Вища школа, 1985.– 326 с.
18. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников / Л.Н. Ефименкова – М.: Просвещение, 1981. – 245с.
19. Жаренкова Г.И. Понимание грамматических отношений детьми с общим недоразвитием речи // Школа для детей с тяжёлыми нарушениями речи / Под ред. Р.Е. Левиной. – М.: Академия, 1961. – С. 103-112.
20. Жинкин Н.И. Внутренние коды языка и внешние коды речи // Вопросы языкознания. – 1964. – №6. – С.36-39.
21. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи // В защиту слова. – М.: Педагогика, 1966. – С.22-25.
22. Занков Л. В, Обучение и развития у дошкольников / Л. В. Занков. – М.: Педагогика, 1975. – 440 с.
23. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. / Ю.О. Карпенко. – К.; Одеса-Либідь, 1991. – 280 с.
24. Каше Г.А. Логопедическая работа в 1 классе вспомогательной школы / Г.А. Каше. – М.: Педагогика, 1957. – 138 с.

25. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи / Г.А. Каше . – М.: Просвещение, 1985. – 248 с.
26. Кравець Н.П. Розвиток мовлення у учнів молодших класів спеціальної школи на уроках читання і української мови / Н.П. Кравець. – К.: А.С.К. 1999. – 160 с.
27. Кузнецова Г.В. Некоторые особенности речевого развития у умственно отсталых детей дошкольного возраста / Г. В. Кузнецова // Дефектология. – 1976. – №3. – С. 78-82.
28. Кузнецова Г.В. Особенности понимания речи окружающих взрослых умственно отсталыми детьми 5-6 лет Г. В. Кузнецова // Дефектология. – 1978. – №2. – С. 67- 72.
29. Лалаева Р.И. Нарушение процесса овладения чтением у школьников. – / Р. И. Лалаева. – М.: Педагогика, 1983. –224 с.
30. Лалаева Р.И. Нарушения устной речи и система их коррекции у умственно отсталых школьников / Р. И. Лалаева. – Л.: Медицина, 1988. – 220 с.
31. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии / Р.Е. Левина. – М.: Просвещение, 1968. – 190 с.
32. Левина Р.Е. Формирование речи у учащихся специальных школ для детей с тяжёлыми нарушениями речи // Совещание-семинар по вопросам специального обучения в школе для детей с тяжёлыми нарушениями речи. – М.: Просвещение, 1964. – С.3-6.
33. Леонтьев А.А. Исследование детской речи // Основы теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев – М.: Наука, 1974. – С.12-17.
34. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев – М.: Наука, 1969. – 195 с.
35. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность / А.А. Леонтьев – М.: Наука, 1989. – 205с.
36. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учебн. Пособ. – / В.А. Липа – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

37. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции / В.А. Липа .– Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.
38. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических ин-тов по спец. дефектология / Л.С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др. / Под ред. Л. С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
39. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии) / В.И. Лубовский. – М.: Просвещение, 1978. – 165 с.
40. Лурия А.Р. Развитие речи и формирование психических процессов. Психологическая наука в СССР / А.Р. Лурия. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 130 с.
41. Мастюкова Е.М. О нарушении гностических функций у учащихся с тяжёлыми нарушениями речи / Е.М. Мастюкова // Дефектология. – 1976. – №1. – С. 13-17.
42. Маркова А.К. Психология усвоение языка как средства общения / А. К. Маркова. – М.: Педагогика, 1974
43. Михалькевич В. Н. Справочник по педагогическим инновациям / В. М. Михалькевич, Л. И. Полушкина. – Самара, 1998. – 172 с.
44. Наконечна Л. Формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах діалектного середовища / Л. Наконечна // Гірська школа українських Карпат. – №11. – 2014.
45. Николаева Т. М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы / Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике.– 1978. – Вып. VIII.
46. Никашина Н.А. Логопедическая помощь учащимся с речевым недоразвитием / Н.А. Никашина // Недостатки речи у учащихся начальных классов массовой школы. – М.: Педагогика, 1965. – С.8-32.
47. Никашина Н.А. Недостатки лексико-грамматического строя у детей с общим недоразвитием речи / Н.А. Никашина // Тезисы докладов IV

- научной сессии по вопросам дефектологии. – М.: АПН РСФСР. – 1962. – С.64-66.
48. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М.: Педагогика, 1968. – 422с.
49. Парамонова Л.Г. Нарушения речи у учащихся вспомогательной школы и пути их коррекции / Л.Г. Парамонова // Обучение во вспомогательной школе. – М.: Знание, 1973. – 157 с.
50. Петрова В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы / В.Г. Петрова. – М.: Педагогика, 1977. – 157 с.
51. Практикум по психологии умственно отсталого ребёнка. – М.: Педагогика, 1985. – 285 с.
52. Психология общения. Энциклопедический словарь / под общ. ред. А.А. Бодалева. – М.: Изд-во «Когнито-Центр», 2011. – 600 с.
53. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
54. Соковнин В. М. О природе человеческого общения: Опыт философского анализа / В. М. Соковнин. – (изд. 2-е, ипр. и доп.) – Фрунзе: Мектеп, 1974. – 146 с.
55. Соколов А. В. Введения в теорию социальной коммуникации / А. В. Соколов . – Спб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
56. Станкин М. И. Психология общения: курс лекций / М. И. Станкин. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
57. Хорошковська О. К. Повхан / О. К. Хорошковська // Початкова школа. – 2005. – №12. – С. 18.
58. Шелехова Г. Т. Формування в школярів умінь сприймати усне і писемне мовлення / Г. Т. Шелехова // Українська мова та література в школі. – 2003. – 190 с.